

Milliy iqtisodiyotda sanoat korxonalarining o‘rni va vazifalari

Fazilov Shuxrat Shavkatovich

*O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik
oliy maktabi magistranti*

Rivojlangan mamlakatlarda qayta ishlash sanoati endilikda ish bilan bandlikni ta’minlash bilan bir qatorda, yuqori darajada mehnat unumdorligi, innovatsiyalar va xalqaro savdoning o‘shirishini ta’minlovchi asosiy tarmoqlardandir. Xususan, dunyo YAIMning 90 foizdan ortiq ulushiga ega mamlakatlar o‘z iqtisodiyotlarida sanoat rivojlanish strategiyasini joriy etkanlar¹. Ayni paytda, qayta ishlash sanoati jahon yalpi ichki mahsulotining (YAIM) 16 foizini va dunyo mahsulotlar eksportining 69 foizini tashkil etadi².

Jahonda qayta ishlash sanoatining rivojlanish xususiyatlari va tendensiyalarini aniqlash, ayniqsa, to‘rtinchi sanoat inqilobining asosiy unsurlarini tadqiq etish, “aqli sanoat” ishlab chiqarishni tashkil etish bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

O‘zbekistonda so‘nggi o‘n yil ichida YAIM tarkibida qayta ishlash sanoatining yuqori o‘shirish sur‘atlari kuzatildi. Yaqin kelajakda bu boradagi ishlarni izchil davom ettirish rejalashtirilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoniga muvofiq, qayta ishlash sanoati milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va iqtisodiy o‘shirishning yuqori sur‘atlarini ta’minlashda ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Milliy iqtisodiyot barqarorligini ta’minlash, yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini ko‘paytirish va sanoat ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravar oshirish – Taraqqiyot strategiyasining 22-maqsadi qilib belgilangani ham yuqoridagi fikrni yana bir bor tasdiqlaydi³.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 yanvardagi PF-5614-sonli “Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishning qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi, 2023 yil 12 oktyabrdagi PF-169-sonli “Sanoat va uning bazaviy tarmoqlarini jadal rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmonlari, 2017 yil 13 fevraldagi PQ-2772-sonli “2017-2021 yillarda elektrotexnika sanoati boshqaruvini jadal rivojlantirish va

¹ ЮНКТАД. Доклад о мировых инвестициях: инвестиции и новая промышленная политика (издание ООН, 2018) https://unctad.org/system/files/official-document/wir2018_overview_ru.pdf.

² Jahon banki ma’lumotlar bazasi, 2024. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

³ “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>

diversifikatsiyalashni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2019 yil 16 iyundagi PQ-4453-sonli "Yengil sanoatni yanada rivojlantirish va tayyor mahsulot ishlab chiqarishni rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi, 2021 yil 13 fevraldagi PQ-4992 sonli "Kimyo sanoati korxonalarini yanada isloh qilish va moliyaviy sog‘lomlashtirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli kimyoviy mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarorlari, shuningdek mazkur sohaga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlar orqali mamlakatimizda sanoat korxonalarining huquqiy mexanizmlari ishlab kelmoqda.

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va raqamli iqtisodiyotni shakllanishi sharoitida mamlakatimizda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta‘minlash, tarmoqlar va sohalarda ishlab chiqarishni samarali tashkil etish va boshqaruv samaradorligini oshirish, korxonalar va aksiyadorlik jamiyatlari, kompaniya va firmalarda korporativ boshqaruvni samarali tashkil etish, ishlab chiqarishni samarali tashkil etish, korxonalar amaliyotida korporativ boshqaruv standartlari va kodekslarini ishlab chiqish, davlatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda sanoat korxonalarini raqobatbardoshligini oshirishda ilg‘or xorijiy tajribalarni qo‘llash kabi masalalarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. 2023-yil 11-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston–2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi 158-son Farmoni asosida qabul qilingan mazkur strategiyada 5 ta ustuvor yo‘nalish bo‘yicha 100 ta muhim maqsad o‘z aksini topgan bo‘lib, mazkur hujjat orttirilgan tajriba, xalqaro ekspertiza va jamoatchilik muhokamasi natijalari asosida ishlab chiqildi.

Xususan, sanoat sohasini barqaror rivojlantirish, mahalliy xomashyo bazasidan samarali foydalanish va ilg‘or texnologiyalarga asoslangan sanoatni rivojlantirish, sanoatning “drayver” sohaslarini rivojlantirish va hududlarning sanoat salohiyatini to‘liq ishga solish, sanoatda qo‘shilgan qiymat hajmini 45 milliard dollarga yetkazish va 2,5 millionta yuqori daromadli ish o‘rinlarini yaratish kabi vazifalar belgilangan⁴.

Sanoat - moddiy ishlab chiqarishning eng yirik, yetakchi tarmog‘idir. Unda mehnat qurollari (vositalari), mehnat buyumlari va xalq iste‘mol tovarlarining ko‘pchilik qismi yaratiladi; mashina va mexanizmlarning barcha turlari, bino va inshootlarning konstruktiv elementlari ishlab chiqariladi; yer osti boyliklari qazib olish amalga oshiriladi; mineral, o‘simlik va hayvon xomashyosiga ishlov beriladi, keng iste‘mol mollari tayyorlanadi va hokazolar.

Sanoat milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini ishlab chiqarish vositalari, mehnat qurollari bilan ta‘minlaydi. Milliy iqtisodiyot, fan, maorif, madaniyat, sog‘liqni

---

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>.

saqlash, sport, turizm va boshqa sohalar rivoji sanoatning taraqqiyot darajasiga bog‘liq. Ishlab chiqarish kuchlari va munosabatlari taraqqiyotida sanoatning tarixiy roli beqiyosdir. Shu sababli, uning rivoji va samaradorligi qanchalik yuqori bo‘lsa, davlatning mavqei shunchalik kuchli bo‘ladi va aholi turmush darajasi yanada yaxshilanib boradi. Sanoat jamiyatning yetakchi kuchi bo‘lgan ishchilar sinfini o‘zida birlashtiradi. Sanoat rivoji tufayli unda band bo‘lgan xodimlarning soni ko‘payadi, ularning bilimi va ilmi, mahorati ortadi, kadrlar salohiyati yuqori darajaga ko‘tariladi.

Sanoatni rivojlantirishning dolzarbligi va iqtisodiyotni takomillashtirishda tutgan o‘rning nihoyat darajada kengligi bilan doimiy ravishda tadqiqotchi olimlarning diqqat markazida bo‘lgan. Xususan mahalliy olimlardan A. Abdugaffarov, N. Mardiyev, Z. Siddiqovlar moliyaviy jarayonlarni baholash modellari va amaliy masalalarni yechish usullariga bag‘ishlangan bo‘lib, moliyaviy jarayonlarini tahlil qilishning asosiy maqsadi korxonaning moliyaviy jarayonlarini ahvolini har tomonlama o‘rganib, uning holatiga baholash modellari orqali aniq baho berish, mablag‘ va manbalarning joylanishini tekshirish, ularni to‘g‘ri yo‘nalishda ishlatilayotganini baholash modellari orqali aniqlash, moliyaviy jarayonlar qanday amalga oshirilayotganini baholash metodlari orqali aniqlash va to‘lov qobiliyatiga baho berishni aniqlagan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar milliy iqtisodiyotida yengil sanoat korxonalarining tutgan o‘rni, yengil sanoatning iqtisodiy va strategik rejalashtirish, yengil sanoatning jadal va barqaror rivojlanishini ta‘minlash, mahalliy xom ashyoni chuqur qayta ishlash orqali birinchi navbatda tashqi bozorlarda raqobatbardosh bo‘lgan yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlari ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va kengaytirish bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalarni asoslab bergan⁵.

2022-yil yakunlari bo‘yicha respublikada 98,8 mingta sanoat korxonalari faoliyat ko‘rsatmoqda, shundan 16,8 mingtasi (ro‘yxatdan o‘tgan korxonalar umumiy sonining 17,0 foizi) Toshkent shahriga, 11,1 mingtasi (11,2 foizi) Farg‘ona viloyatiga, 10,0 mingtasi (10,1 foizi) Toshkent viloyatiga, 9,9 mingtasi (10,0 foizi) Andijon viloyatiga va 8,9 mingtasi (9,0 foizi) Samarqand viloyatiga to‘g‘ri kelmoqda.

---

⁵ Абдугаффаров А., Мардиев Н., Сиддиқов З. Молиявий жараёнларни баҳолаш моделлари ва амалий масалаларни ёчиш усуллари. Монография. – Т.: “Fan ziyosi” нашриёти, 2021. – 132 б.

1-rasm: O‘zbekistondagi sanoat korxonalari soni, yil boshiga⁶.

Qayta ishlab chiqarish tarmog‘ining yuqori sur‘atlarda o‘shishi, barqaror ish o‘rinlari tashkil etilishi va aholi bandligini ta‘minlashga tarmoqning ko‘p mehnat talab qiladigan oziq-ovqat sanoati (2019-2021-yillarda 27 foizga), to‘qimachilik va tikuvchilik sanoati (45 foizga) ning barqaror o‘shishi yordam berdi. Kimyo (16 foiz), metallurgiya (24 foiz) kabi boshqa bazaviy tarmoqlar barqaror rivojlandi. Ushbu davrda mashinasozlik sanoatida (30 foiz) sezilarli o‘shishga erishildi. Bu kompyuterlar, elektron va optik mahsulotlar (3,4 baravar), elektr jihozlari (10,5 foizga), shuningdek, avtotransport vositalari (13 foizga) ishlab chiqarishni faol rivojlantirish hisobiga sodir bo‘ldi.

Keyingi qadamlar: 2022—2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi doirasida mavjud korxonalarni modernizatsiya qilish va yuqori qo‘shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqaradigan yangi korxonalar tashkil etish bo‘yicha quyidagi chora-tadbirlar va loyihalar ko‘zda tutilgan:

- klasterlar yaratish, mis, tabiiy gaz va boshqa xomashyolarni qayta ishlashni chuqurlashtirish;
- avtomobilsozlik sohasida kooperatsiyani rivojlantirish va mahalliyashtirish darajasini oshirish;
- qurilish materiallari ishlab chiqarishni ikki barobarga oshirish;
- to‘qimachilik sanoati ishlab chiqarish hajmini ikki barobarga oshirish;
- charm-poyabzal sanoatini rivojlantirish va ishlab chiqarish hajmini 3 barobarga oshirish;
- farmatsevtika sanoati mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 3 barobarga oshirish;
- elektrotexnika sanoatini rivojlantirish va ishlab chiqarishni ikki barobar oshirish.

Bundan tashqari, tayyor mahsulotlarni Yevropa bozorlariga eksport qilishni rag‘batlantirish, shuningdek, ishlab chiqarish samaradorligini va mehnat

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma‘lumotlari asosida. <https://stat.uz/uz>.

unumdorligini oshirish dasturlarini amalga oshirish hamda kadrlar tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish nazarda tutilgan.

Olib borilgan tadqiqotlarimizga xulosa qilib ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda barqaror sanoatlashtirishni ta'minlash uchun amalga oshirilishi kerak bo'lgan qo'shimcha tadbirlar quyidagilardan iborat:

- energetika, avtomobil transporti va boshqa sanoat infratuzilmalarni kompleks rivojlantirish;
- mahalliy muhandislik-tadqiqot va ishlanmalar bazasini rivojlantirish hamda ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va kengaytirish, sanoat tarmoqlarining texnologik salohiyatini yuksaltirishda har tomonlama yordam ko'rsatish;
- sanoatni modernizatsiya qilish, mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida tayyor mahsulot ishlab chiqarish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish hamda havfsiz ekologik texnologiyalar va ishlab chiqarish jarayonlaridan kengroq foydalanish uchun zarur investitsiyalar hajmini ta'minlash.

Shuningdek mamlakatimizda yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni rivojlantirishning yaxlit tizimini joriy etish, investitsiyalarni faol jalb etish, xaridorgir mahsulotlarning keng assortimentini o'zlashtirish, hududlarda yuqori qo'shimcha qiymat yaratuvchi innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish texnologiyalarini o'zlashtirgan holda innovatsion o'quv-ishlab chiqarish texnoparklarini tashkil etish zarur deb hisoblaymiz.